

Pundu batzuk argitzen

Gipuzkoaren ekonomia eta XVIII. Mendeko literatura

Ibon Sarasolaren **Euskal Literaturaren Historiari** egin nion kritikan, puntu asko arin utzi nituen, bestela ere aski* luzea irteten zitzaitalako. Baina batez ere ohar labur batean zintzilirik utzi nuen gure literaturaren kondairan oso inportantea den une bat: hamazortzigarren mendea* Gipuzkoan.

Denok dakigunez, Larramendi jartzen dugu Bidasoaz hemendiko literaturaren lehen eragile bezala; eta hala da izan ere, neurri handi batean behintzat. Eta Sarasolak, Compañía Guipuzcoana de Caracas-ek ekarri zuen aberastasunaren ondorio bezala hartzen du; eta puntu honi buruz, neure kritikaren lehen partean, ANAITASU-NAren 216. zenbakiaren 16. orrialdean, hau nioen soilik*: «Compañía Guipuzcoana de Caracas-ek, ez dugu dudarik jartzen, bere garrantzia izango zuela XVIII. mendean, euskal literatura Gipuzkoan hasi eta gehitzen. Baina hobeto aztertu beharko litzateke, gorakunde hori Sarasolak dioen neurrietaraino den; zerén* mende erditik aurrera ilustrazioa ezagutzen zuen euskal teatro zaharrak, Sor Luisa eta Muniberen lanak lekuko*, eta beste herrietan ere ezagutu zen goratzeak, normalena zen gurean ere bere influentzia agertzea. Bestalde, XIX.ak berak erakusten dauku, Compañía Guipuzcoana de Caracas ez zenez gero.»

Nire oharrok, hain hutsik, gauza gutti esango dute beharbada. Baina adierazpen zehatzago batek artikuluko oso bat eskatzen du; eta gaurko honekin zuritu nahi nuke neure esannahi hura.

Hemendik ikusiko dugu, inoiz moda batek indar ekonomikoak haina* ahal duela.

Jakina da, batez ere ekonomiak mugitzen dituela artea eta literatura beren aberastasun handiagoko batera. Honetaz ez dut zalantzarik*. Baina hau hola izatetik, Gipuzkoa XVIII. menderarte pobrea zela uste izatea, ezker aldeko alderdi politiko batzuek uste duten bezala, huts handi bat da. Gure historia behar bezala ez ezagutzetik datorren hutsa, noski*. Historia azaletik ezagutzeak, mende bakoitzeko egoera ekonomikoa ere azaletik ezagutzea dakar; eta gai honetaz hainbeste arduratzen* diren askoren ustea da, Real Compañía Guipuzcoana de Caracas sortu arte, probintzia oso pobrea zela. Hau da egungo historigileen huts handietako bat.

Beste gabe, noan hildoz* hildo pundurik aipagarrienen berri ematera. Ba dakigu, erromatarrek Euskal Herriko meategiak* explotatu zituztena; baina ola*-zaharren lehen agiriak zehazki IX. mendekoak ditugu. Nafarroako erregeak Donostiari eman zion fueroan (1150), aipatzen da burdinaren eskubidea ere. Geroago, Mondragoe eta Segurako «carta-puebla»etan ere, ola-zaharrak aipatzen dira, eta hoietan ziren eskubideak. **Fuero de ferrerías de Oyarzun e Irún** (1338) delakoa dugu inportanteenetakoa. Hauen berri ematen du Karmelo Etxegaraiak bere **Compendio de las Instituciones Forales de Guipúzcoa**-ren zortzigarren kapituluan. XIV eta XV. mendeetan, Elgoibarren agertzen denez, ola-zaharrak ezezik, egur ikatza explotatzeko basoak* moztea eta arbola berriak sartzeko nola kontrolatu behar diren ere legetan jartzen da (ikus **Villamayor de Marquina** [Elgoibar], 1946.ean herri honetan argitaratua). Bizkaian ber-

tan ere oso ezagunak dira burdin meatzetako* legeak eta hauei buruz hartutako erabakiak, Orozkon eta Enkartzazioetan (1440).

Berri hauk* ateratzea niretzat ez da izan hain zaila, zerén* neronek egina bait dut Euskal Herriko industriaren sorrerari buruzko lan bat, 1962.ean Eibarko Armeri Eskolak bere urre eztaietan argitaratu zuen liburu berezian agertua.

Arestian* jartzen ditudan oharretatik ikus genezake, XIV eta XV. mendeetan hainitz* desarrollaturik zuedela ola-zaharrak, eta beren probetxu handiagorako legeak jartzera ere behartu zirela. Literatura esatekorik ez da inondik ageri, ez euskaraz eta ez erdaraz (Gipuzkoari dagokionez behintzat); baina artean abantaila handiak nabari* dira, eta ageri askoren artean hor ditugu Mondragoeko parroquia, Donostiako San Bizente, Debako parroquia, Errenderikoa, Getarikoa, eta abar, monumentu handien artean. Elgoibarko Olaso galdu zen, eta bere ageritzat eliza gotiko haren atea gelditu zaiku, Azkoitian eta Aretxabaletan erromaniko garaiko ateak bezala, gaur egun hilerriko* atetzat. Eta Zumaiako San Pedroko pinturak ez dira guttiagorako.

Hoik* ditugu Gipuzkoaren aberastasunaren ageriak, eta egoera horretan aurkitzen zen Amerika deskubritu zenean. Amerikak merkatu berriak ireki zizkion, eta aberastasuna gorago joan zen. Hain zuzen, XVI. mendean eta XVI.aren hasieran ezagutzen du Gipuzkoak artearen aldetik aberastasunik handiena, bere zabalera guztian ugaritasunez nabari* den errenazimenduaren garaian, M. A. Arrazolaren **El Renacimiento de Guipúzcoa** liburuetan argi eta garbi agertzen dena. Eibarren bertan ere, Gregorio Fernández-ek egin zuen Isasiko San Estebango erretaula; eta Juan de Isasik eskultore hau kontratatzeke Valladolid-en zuen osaba fraide batekin izan zituen eskutitzezko harremanetatik ikusten dugu, G. Fernández hemengo eskultoreak bezain merkea edo merkeagoa zela, bere famarik handienaren garaian (G. Mujikak **Mono-grafia de la villa de Eibar**-en jasotzen ditu eskutitz hoik*). Beraz, hemengo bizitza nibela oso altua zela adierazten dauku. Baina literaturarik ez zen inondik ageri.

N. de Soraluzek, bere azken lerroetan (hilburuko* bezala argitaratua), XVI eta XVII. mendeak aberats agertzen dauzkigu, XVII. honetan beherakada nabari delarik; eta, beherakada honegatik, XVIII. mendearen hasieran Real Compañía Guipuzcoana de Caracas sortu zela dio, komertzializazioari indarra emanaz, probintziako langintzak indarberritzeko.

Beraz, arrazoi ekonomiko soilak ez dira aski*, gure literaturaren kondaira estudiantzeko.

Ilustrazioaren eraginak alde askotara zabaldu zuen literaturgintza, eta Sor Luisa eta Muniberen antzerkietan nahikoa klaru dago ilustrazioaren influentzia. Garai bereko P. Barutiaren antzerkiak beste molde batzuk ditu; bere egiteko erak ez dira ilustrazioko literaturaren erak, batez ere adierazpenetan.

Ez da gauza segurua, Xabier Maria de Munibek zer neurrietaraino eskua sartu zuen Sor Luisaren teatroan. Honek ba ditu herri kantak (koblakari zahar bati jasoak, dioenez) eta herri kanta molde egindako bertsoak tar-

Badaezpadakoak eta seguruak

Eibarren bizi izan nintzen denboran, afalondoa kafe etxe batetan nengoen egun batez, xiste* hau kontatu zeutaten. Biharamunean, astero bezala, San Martinen etxean suertatu nintzen afaltzen (San Martin, erdal deitura* eduki arren, guztiz euskalduna da, Alvarez, Quintana, Lafitte, Villasante, Sabino Alonso, Fernando Aire, Julen Calzada, Jazinto Carrasquedo, Jazinto Setién, Jean Louis Davant, Isaak López, T. Monzón, eta beste asko bezala. Baina, dirudienez, Holandan bere arrastoak utzi zituen Hitler-en dominazioak; ez bedi hemen egiazta gure erran zaharra: **Zozoak beleari ipurbeltz**), eta xiste hau berau kontatu zeutan. Bietan kortesiaz egin nuen barre. Baina Eibarrera tardantzaz heltzen dira gauzak Bilbaotik, zeren*, niri lehenez kontatu zeutatenean, ene amak jinekologana joan behar ukan baitzuen, nik sabel barrenetik ematen nizkion ostikoen poderioz. Xistea hau da:

Behin bi eibartar huergan* joan ziren, edo, Bizkai aldean diogun bezala, andretan. Erdi mozkorturik zeudenean, galazko afari batetara gomiturik zeudela oroitu ziren, eta, beste gabe, alokairuan* hartu zituzten bi heitairkin* abiatu ziren jaialdi hartara, eta bertako atalzainak* edo giltzariak sarrera eragotzi zien:

«**Baina zergatik**», galdatu zioten.

«Hortxe dakazkizuen andreok badaezpadakoak* dirielakotz».

«**Ez, jauna!**», erantzun zion hordi batek. «**Badaezpadakoak barrenean daude. Hauk seguruak dira!**»

Hala gertatzen da euskaldun faszistekin. Hortik dabilta kamuflaturik, demokrata eta sozialista maskararen pean desgisaturik. Milaka daude gure alorrean*; eta maltzurrek, azeri madarikatuek, Herriaren desalienazioari traba eta oztopo handiak jartzen dizkiote, produzio bideak sozializa daitezen debekatzen duten sozialista hoiek, jabetza pribatuaren kontsekrazioa benedikatzten duten sozialista hoiek, herrien autodeterminazioa

(8. orrialdetik)

teka-marteka, Muniberen **El borracho burlado**-n aurkituko ez duguna; baina nolabait kutsatu zuen, bien obrak ilustrazioaren moldeekin kutsaturik diren bezala. Muniberen obra, Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-en sorreraren denbora berekoa dugu, 1764; eta Justo Garatek urte hori jartzen du Euskal Herrian ilustrazioaren sorreratzat, Xabier Maria Muniberekin, honen semearen ibilerei buruz egin zuen estudio batean, semea ilustrazioaren jarraitzaile jarri nahi zuelarik. Ikus **Ramón Munibe en la Viena de la ilustración, 1772-1773** (Boletín de Estudios Germánicos de la Universidad de Cuyo, 1969). Eta ilustrazioaren hasiera bezala aipatzen duena, 7. orrialdean agertzen da.

J. Garatek baino aurrerago jarriko nuke nik ilustrazioaren influentzia behinik behin, zeren* Larramendik hamar urte lehenago egin zuen **Coreografía**-k berak hori dituen bere sustraiak. Gauzak, bat batean baino, bata bestearen ondorean maizago* etortzen direlako.

Eta, ekonomiaren alorrean, Compañía Guipuzcoana de Caracas-ek berak ere aurreragoko emaitzetan ditu bere iturburuak. Desarrollo baten kontsekuentzia besterik ez zen.

JUAN SAN MARTIN

dauku, **deusku**, digu
dauzkigu, **deuskuz**, dizkigu
genezake, **geinke**
nioen, **ninoan**, esaten nuen
nion, **neutsan**

zaiku, **jaku**, zaigu
zeuden, **egozen**
zion, **eutson**
zitzaian, **jatan**, zitzaidan
zizkion, **eutsozan**

ukatzen duten demokrata hoiek, oligarkiaren botereak eternaldu nahi dituzten demokrata hoiek... Bai... badaezpadako faszista hoiek.

Gure artean faszista seguru bakar bat dago. Hori, Jon Mirande. Eta bere egiaztasunagatik, bere prestutasunagatik miresten dut. Bai, hain poeta handia eta eskritore trebea delakotz (edo izan delakotz) miresten dut. Baina urte honetan, 1971. urte honetan, edozein bekatu batere lotsarik* gabe aitor ahal daitekeenean (edozeinek erran* ahal dezake «pederasta naiz» edo «lapurra naiz», eta ez da ezer gertatzen), baina faszismoaren bekatua guztiek ezkututzen* eta ukatzen dutenean, Mirande, faszista dela aitortzen duenean, mirestekoa da.

Ongi egin du, beraz, Mirandek, ANAITASUNA hau paper ontzira botatzearekin. Baina, mesedez, ANAITASUNA hau paper ontzira botatzen duten guztiek aitor bezate, Mirandek bezala: «Gu faszistak gara».

Honela, guk, lanaren semeok, euskaldun proletariook, ederki jakinen dugu, zeinek kentzen daukun ogia ahotik, zeinek kentzen daukun euskara gogotik.

ARESTIAR

dakazkizue, **dakazuez**
daude, **dagoz**
dauku, **deusku**, digu
dezake, **daike**
dizkiote, **deutsoez**
nizkion, **neutsazan**

zeuden, **egozen**
zeutan, **eustan**, zidan
zeutaten, **eusten**, zidaten
zien, **eutsen**
zion, **eutson**
zioten, **eutsoen**

¡SOBERANO
es cosa de hombre!

EUSKALERRIA

¡Gizonen ama lurra dal